

Ἄλλα πάντα νέα ἐπιχειρήσεις νέαν ἐδίδεν ἀφορμὴν εἰς τὸν περιώνυμον ἱατρὸν, ὅπως ἀναπτύξῃ καὶ καταστήσῃ δημόδεις τὰς σκέψεις καὶ διδασκαλίας του. «Καὶ τί; «ἔγραφεν ὁ Χάλερ ἀπαντῶν εἰς μίαν τῶν ἐπικρίσεων.» λέγετε ὅτι κατὰ τὴν ἐμὴν ὑπόθεσιν ὁ ἄνθρωπος σύγκειται ἐκ δύο οὐσιῶν, τῆς μὲν πνευματικῆς καὶ αὐλοῦ, τῆς δὲ σωματικῆς. Καὶ πότε ἐγὼ ἐν τίνι περιστάσει ἐθέμην ὑποθέσεις; Ὅμιλῶ περὶ γεγονότων οὐχὶ περὶ ὑποθέσεων, καὶ περὶ γεγονότων προδήλων καὶ πασιφανῶν. Ὁ χαρακτήρ τῆς ἐν ἐμοὶ συναισθανομένης δυνάμεως μοὶ ἀποδεικνύει περιφανῶς καὶ ἀλανθάστως τὴν ἐν ἐμοὶ ὑπαρξίν πνευματικῆς δυνάμεως· σκέπτομαι, συλλογίζομαι, θέλω, κρίνω καὶ γνωρίζω ὅτι πᾶσαι αἱ λειτουργίαι αὐταὶ οὐδὲν ἔχουσι τὸ σωματικὸν οὐδὲ δύνανται νὰ διεξαχθῶσιν ὑπὸ σωματικοῦ τινος ὄργανου· ἰδοὺ τὸ γεγονός. Ἄλλα σεὶ οἱ ὑλοδοξοῦντες ἀγωνίζεσθε νὰ ἐπισκοπίσητε τὰ γεγονότα καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσας ἀληθείας, σεὶ ἀγωνίζεσθε νὰ πείσητε τὸν ὄχλον ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου οἱ ἐπιστήμονες ἐπιστάμεθά τι ἄγνωστον εἰς τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων. Ἴδου διὰ τί καλεῖτε ὑποθέσεις, αὐταποδείκτους καὶ προφανεῖς ἀληθείας.»

Ἐτερος τῶν ὑλιστῶν ἐπικρίνων τὸ δημοσιευθὲν πόνημα, ἔγραφεν ὅτι ὁ Χάλερ δὲν ἐστάθμισε δεόντως τὰς ἀδιαρρήκτους σχέσεις τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης μετὰ τῶν ἠθικῶν καὶ νοητικῶν γεγονότων. «Καὶ τί; ἐπαναλαμβάνετε, ἀπεκρίνατο ὁ Χάλερ, τὸ τετριμμένον τῶν τριόδων ἐπιχείρημα; Καὶ τίς ἀγνοεῖ ἢ τίς ποτε ἠρνήθη τὴν ἐπίδρασίν τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης ἐπὶ τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν φαινομένων; Καὶ τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἡ τοῦ μυελοῦ ἀλλοίωσις ἐπιφέρει πολλάκις τὴν διατάραξιν τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν; Ἄλλα τί τοῦτο ἀποδεικνύει; Θέσατε εἰς χεῖρας ἐργάτου κακὸν καὶ πλημμελὲς ἐργαλεῖον· τὸ ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον δὲν θὰ εἴνε βεβαίως ἐντελές, ἀλλὰ θὰ συμπεράνητε ὡς ἐκ τούτου ὅτι τὸ ἐργαλεῖον παράγει, οὐχὶ δὲ ὁ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ ἐργάτης; Δότε εἰς ἱκανὸν μουσικὸν ἀποχορδισθὲν ὄργανον

καὶ δὲν θὰ ἀκούσητε πλέον τὰς ἀρμονίας ἐκεῖνας, δι' ὧν ἐθελεγε τοὺς ἀκροατάς του· ἀλλὰ θὰ εἶπητε ἄρα γε ὅτι τὸ ὄργανον παιανίζει αὐτομάτως καὶ οὐχὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ παίζων μουσικός; Ἄψατε λύχνον ἐπισθεν καθρέπτου καὶ ἀμαυρώσατε τὸ κρύσταλλον, τὸ φῶς τῆς λύχνου θαμβοῦται· ἀλλὰ θὰ συμπεράνητε ὡς ἐκ τούτου ὅτι τὸ φῶς ἐκπηγάζει ἀπὸ τὸ κρύσταλλον; Ἡ ψυχὴ ἐνασκει τὰς δυνάμεις τῆς διὰ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος, ὅτε δὲ ταῦτα διάκεινται ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει, αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις ἐνεργοῦσι κανονικῶς· ἀλλ', ἐὰν τὰ ὄργανα πάσχωσιν, αἱ πνευματικαὶ λειτουργίαι ἀναγκαίως διαταράσσονται ἢ καὶ καταπαύουσι, καὶ περ τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς διατηρουμένης ἀναλλοιώτου. Μὴ ἐκπορίζετε τὰ ζητήματα, μὴ ἀπομακρύνεσθε ἀπὸ τῶν γεγονότων. Τὰ γεγονότα εἶναι ὁ λογισμὸς, ἡ βούλησις, ἡ κρίσις. Τὰ φαινόμενα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ἐκπηγάσωσιν εἰμὴ ἀπὸ αὐλοῦ καὶ πνευματικῆς ἀρχῆς. Ἴδου ἡ ἀλήθεια τοῦ κοῖνου νοῦ, ἴδου ἀλήθεια στοιχειώδους λογικῆς, ἣν οὐδὲν ἐπιστημονικὸν σόφισμα δύναται νὰ ἐπισκοτίσῃ καὶ οὐδεμία ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψις ν' ἀνατρέψῃ.

Ὁ διάσημος Φοδερὲ, ὁ πατὴρ τῆς ἰατροδικαστικῆς, σχολιάζων καὶ ἀνακεφαλαιῶν τὰς ἀρχὰς τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς ἰατρικῆς τέχνης, ἔγραψεν ἐν τῷ κατὰ τὸ ἔτος 1829 δημοσιευθέντι περὶ «Πνευματισμοῦ» συγγράμματί του· «Τὸ δισύνθετον τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ πνεύματος τουτέστι καὶ σώματος, οὐδέποτε διημφισθητήθη παρὰ τῶν μεγάλων παρατηρητῶν, ὅτινες ἀπὸ τοῦ Ἰπποκράτους μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀνήγειραν τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης. Οἱ διδάσκαλοι μας οὐδέποτε ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ ἐγκεφαλικὴ ὕλη δύναται νὰ κρίνῃ καὶ βουλευθῇ.»

Ὁ Ἄδελῶν ἐν τῷ περιωνύμῳ περὶ Φυσιολογίας συγγράμματί του τιθέμενος τὰ ὅρια τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν ἔγραψεν ἐν τοῖς προλεγομένοις· «Τὰ νοητικὰ φαινόμενα εἶνε τὸ πρεῶν τῶν δύο συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώμα-

τος. Ἡ Φυσιολογία ἐπασχολεῖται μόνον περὶ τῆς συλλειτουργίας τῶν σωματικῶν ὀργάνων κατὰ τὰς νοητικὰς καὶ βουλευτικὰς ἐνεργείας, ἀποδειχνομένη δὲ τὴν ἀλήθειαν περὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς σκεπτομένης καὶ βουλευομένης δυνάμεως δὲν ἐπεκτείνει τὰς ἐρεῦνας τῆς ἐπὶ ταύτης, ἀλλὰ περιορίζεται εἰς τὴν μελέτην τῶν σωματικῶν ὄρων τῶν καθιστῶντων ἐφικτὴν τὴν ἐκδήλωσιν τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν γεγονότων».

Ὁ Lordat, ὁ γνωστὸς ἰατρός καὶ καθηγητὴς τῶν φυσιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἀφιερῶν κατὰ τὸ 1844 εἴκοσι παραδόσεις ἐπὶ τῆς μελέτης τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐνοικουμένης πνευματικῆς ἀρχῆς, δημοσιεύει δὲ ἐν ἰδιαιτέρῳ πονήματι ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*Insénescence du sens intime*». Ἐν αὐταῖς ὁ Lordat ἐπιχειρεῖ τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐπομένης ἀληθείας. Μεταξὺ τῆς σωματικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου ζωῆς ὑφίσταται ἐσωτάτη σχέσις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπόλυτος ἐξάρτησις, οἷα θὰ ἦτο βεβαίως, ἐὰν τὰ τε πνευματικὰ καὶ σωματικὰ φαινόμενα παρήγοντο ὑπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ ἀδιαρέτου ἐνότητος. Μέχρι τινὸς βαίνουντι καὶ ἀναπτύσσονται παραλλήλως, ἀλλοτε ἀπομακρύνονται ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τοὶ δὲ οὐδέποτε τέλεον ἀποχωρίζονται διαρκούντος τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου, αἱ ἐνέργειαι ὁμοῦ καὶ λειτουργίαι τῶν ἐπακριβῶς διακρίνονται. Ἀπὸ τῶν τεσσαράκοντα μέχρι τῶν τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν ἡ σωματικὴ ζωὴ ἀνέρχεται μέχρι τοῦ κατακορύφου αὐτῆς σημείου, καὶ ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης ἄρχεται ἡ βαθμιαία κατὰπτωσις, ἀλλ' αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις ἐνισχύονται καὶ προσδεύουσιν. Ὅτε ἡ σωματικὴ ζωὴ εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν καταπίπτει ἐπαισθητῶς καὶ ἀδυνατεῖ νὰ παράσχη τὴν σύμπραξίν τῆς, τότε καὶ αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις στερηθεῖσαι τῆς συνεργίας ταύτης δίδουσι σημεῖα ἐξασθενήσεως· πλὴν ἀλλ' ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο ἡ κατὰπτωσις τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον, πολλάκις δὲ ὁ πνευματικὸς βίος διατηρεῖ πᾶσαν τὴν σφριγῶσαν αὐτοῦ ζωτικότητα ἐν μέσῳ

των έρειπίων του οργανισμού, ή δέ πνευματική αρχή, ακολουθεί προοδεύουσα μέχρι της πλήρους σωματικής καταπτώσεως, ένίοτε δέ και μέχρι θανάτου. Δι' άπειρων άλλων τοιούτων γεγονότων και πειραματικών παρατηρήσεων ο Lordat αποδεικνύει το δισύνθετον της ανθρώπινης φύσεως και απολήγει εις το εξής συμπέρασμα. «Το δισύνθετον του ανθρώπου, εκ σωματικών τρυτέστι και πνευματικών δυνάμεων, δέν είνε άπλώς γνώμη φιλοσοφική, αλλά γεγονός από της πάρας αποόρέον και προφανώς αποδεικνύμενον.»

Ο Foissac, πρόεδρος μιας των ιατρικών εταιρειών των Παρισίων, έδημοσίευσε κατά το έτος 1854 περισπούδαστον πόνημα περί Μετεωρολογίας υπό την έποψιν των σχέσεων αυτής προς την ιατρικήν, βραβευθέν υπό της Ακαδημίας των έπιστημών. Έγκαταλιπών μετά την δημοσίευσιν ταύτην την ένάσκησιν της έπιστήμης έπέδωθη εις την μελέτην των μεγάλων κοσμικών προβλημάτων. «Τίς είνε ο σκοπός του προσωρινού τούτου βίου, εις όν εκλήθη ο άνθρωπος χωρίς να ζητήση αυτόν; Και προς τί ο Κόσμος, προς τί ή Δημιουργία, προς τί ή ύπαρξις του Παντός; Πόθεν άρά γε έρχεται ο άνθρωπος, πόθεν ή ζωή, πόθεν έπήγασεν ή Κτίσις, πόθεν εκπορεύονται και που κατευθύνονται;» Αί μελέται του σοφού Ιατρού ένεγράφησαν εις όγκώδες πόνημα, δημοσιευθέν κατά το έτος 1863 υπό τον τίτλον «Η ύγεινή της ψυχής», ού το τελευταίον συμπέρασμα έχει ώδέ πως: «Ο Θεός έπροίκισε τον άνθρωπον κρίσει και διανοία, όπως άνυψούμενος από της αισθητικής ζωής διαβλέπη τά θαύματα των μυστηριωδών κόσμων, τά προσεγγίζοντα αυτόν εις την αλήθειαν και έμποιοούντα αυτόν την πεποίθησιν ότι δύναται έν τω μέλλοντι να ίδη και καταλάβη αυτήν έν πάση τή λαμπρότητι και τελειότητι αυτής.»

Ο Bertulus, καθηγητής της παθολογίας, μετά την εκπόνησιν σπουδαίων ιατρικών πόνημάτων έδημοσίευσε κατά το 1869 σύγγραμμα «περί του άθεισμού του 19ου αιώνος». Την ιδίαν

καθ' ἣν αἱ φυσιολογικαὶ καὶ νοσολογικαὶ μελέται ὁδηγοῦσιν εἰς τὸν Ὑλισμὸν, θεωρεῖ ὡς συκοφαντίαν κατὰ τῆς ἐπιστήμης. Τοιαύτη συκοφαντία, λέγει ὁ Bertulus, δὲν εἶνε νέα. Ὁ Broun ὑπερήσπισε τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην διὰ τοῦ περὶ τῆς «Θρησκείας τοῦ ἰατροῦ» πονήματός του· ὁ Lussauld διὰ τῆς δημοσιευθείσης «ἀπολογίας τῶν ἰατρῶν κατὰ τῶν συκοφαντούντων αὐτοὺς ὡς ἀθεοῦς». Ὁ Βραμέρος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βυρτεμβέργης, ὁ Μάλθους τῆς Γοτtingης, ὁ Βάλμε καὶ Βραυνέ, ἐπιφανεῖς ἰατροί, διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς συκοφαντίας ταύτης, προκληθείσης ὑπὸ τῆς κουφονείας ἐνίων ἐκ τῶν ἀνασκευάζοντων τὴν ἰατρικὴν τέχνην. «Καὶ ἐγὼ, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ διάστημα νοσολόγος, καὶ ἐγὼ ἐπιχειρῶ νὰ διαμαρτυρηθῶ ἐν ὀνόματι τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐν τῷ δημοσιευμένῳ τούτῳ πονήματι προτίθεται ν' ἀνασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς ἰατρικῆς τέχνης ἐπικρατοῦσαν δόξαν, καὶ ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρίαν διαστήμων ἰατρῶν νὰ καταδείξω ὅτι οὐδεὶς τούτων ἐπρέσβευτε τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀσεβοῦς Ὑλισμοῦ. Τὸ λέγειν ὅτι αἱ νοητικαὶ ἐνέργειαι καὶ τὰ ἠθικὰ αἰσθήματα καὶ αἱ πεποιθήσεις εἶνε ἄμεσα προϊόντα τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης, ἐστὶ πλάγη τερατώδης καὶ μωρὰ βεβαίωσις». Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀναπτύσσει ὁ σοφὸς ἰατρὸς δι' ἀκαταμαχῆτων ἐπιχειρημάτων καὶ γεγονότων ἐν τῇ ὀγκώδει αὐτοῦ συγγραφῇ.

Ὁ νοσολόγος James ἐδημοσίευσεν κατὰ τὸ 1871 σύγγραμμα πρὸς ἀνασκευὴν τοῦ Δαρβινισμοῦ. «Τινές, λέγει ὁ ἐμβριθὴς οὗτος ἰατρὸς, προκηρύττουσι τὸν ἀθεϊσμὸν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης. Ἄλλοι δὲ ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας. Ἐν τῷδε τῷ πονήματι προτίθεται ν' ἀποδείξω ὅτι τοιαῦται δοξαῖαι εἶνε ἡ ἀρνήσις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τὰ πρὸ τούτου δημοσιευθέντα ἔργα μου καὶ ἡ πολυχρόνιος μετὰ τοῦ Magendie συνεργασία μου ἐπὶ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος μετὰ χρηγοῦσιν, ἐλπίζω, τὸ δικαίωμα πρὸς συζήτησιν τοιούτων προβλημάτων.»

Ὁ ἐν Γοττίνγγ διάσημος ἀθηγητὴς τῆς φυσιολογίας Έρμάνος Λότζε ἐδημοσίευσεν πρό τινος σπουδαίαν συγγραφὴν ἐπιγραφομένην «Ψυχολογικὴν Φυσιολογίαν». Εἶνε βέβαιον καὶ ἀναντιρρήτον, γράφει ἐν αὐτῇ, ὅτι αἱ ἀλλοιώσεις τῆς ἡμετέρας πνευματικῆς καταστάσεως προκαλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων καὶ ἐπενεργειῶν αὐτῶν ἐπὶ τῶν στοιχείων καὶ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος· ἀλλ' εἶνε ἅμα καὶ γεγονὸς προφανὲς καὶ ἀναμφηριστὸν, ὅτι τὰ τελικὰ τῶν ἐντυπώσεων τούτων ἀποτελέσματα ἐν ἡμῖν οὐδένα ἔχουσι χαρακτῆρα δυνάμενον νὰ συμπαράβληθῇ πρὸς τὰς φυσικὰς καὶ μηχανικὰς τῶν σωμάτων ἐνεργείας. Ἡ ἐκ τῶν δύο τούτων γεγονότων ἀπορρέουσα ἀλήθεια εἶνε πρόδηλος καὶ καταφανής· τὰ ψυχικὰ φαινόμενα δὲν ἐκπηγάζουσι ἀπὸ μόνων τῶν σωματικῶν καὶ μηχανικῶν ἀλλοιώσεων, ἀλλ' ἀναγκαιῶς αὐταὶ συλλειτουργοῦσι μετὰ τινος ἄλλης ἀρχῆς χορηγούσης αὐταῖς πνευματικὸν χαρακτῆρα καὶ ὑπόστασιν. «Αἱ ὕλιστικαὶ δοξασταί, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ περιώνυμος τῶν ἡμερῶν μας φυσιολόγος, διαστρέφουσαι ἀναιδῶς τὰ πράγματα οὐ μόνον τὴν ὑπαρξίν τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλ' ἀγωνίζονται νὰ ὑπαγάγωσι τὴν ψυχολογίαν εἰς τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ ὀλιθυρία τῶν θεωριῶν τούτων ἐπίδρασίς μ' ἐπεισε νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἀνασκευὴν αὐτῶν. Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι παρήχθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ τῆς μελέτης τοῦ ἀπτοῦ καὶ ὄρατοῦ κόσμου, ἄφρονες δὲ ἀναδείκνυνται οἱ ἀξιοῦντες νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς ἀκριβοθεΐσας ὑπ' αὐτῶν ἀληθείας καὶ τὰς γενομένας ἀνακαλύψεις εἰς τὰ τῆς νοήσεως καὶ τῆς βουλήσεως πνευματικὰ φαινόμενα. Ὅτι ἡ ἐκτόπισις τοῦ σώματος γίνεται διὰ τῆς ἐνεργείας τῶν μυόνων, ὅτι διὰ τῶν νεφρῶν διέρχεται ὑγρὸν τι, καὶ ὅτι τὸ ὑγρὸν τοῦτο πρὶν ἐξέλθῃ τοῦ σώματος ὑφίσταται χημικὴν ἀλλοίωσιν, ταῦτα πάντα δυνάμεθα εὐχερῶς νὰ νοήσωμεν· ἀλλ' ὅτι ὁ μυελὸς δύναται νὰ μεταβάλλῃ σειρὰν μηχανικῶν κινήσεων εἰς σειρὰν πνευματικῶν

φαινομένων, τοῦτο οὐδέποτε μοι ἀπέβη δυνατόν νά νοήσω.»

Πολὺν ἤγειραν οἱ ὑλοδοξοῦντες θόρυβον ἐπὶ τῇ δοξασίᾳ τινῶν ἰατρῶν, ἀποδιδόντων ἐκάστοτε τὴν παραφροσύνην καὶ τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρώπου παθολογικὴν διατάραξιν εἰς ἀντιστοιχούσας τοῦ ἐγκεφάλου βλάβας ἢ στρεβλώσεις. Ἐπὶ τῆς βεβαιώσεως ταύτης ἐφειδόμενοι ἤρουντο ἐπιχείρημα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀποκλειστικῆς ἐξαρτήσεως τῶν νοητικῶν ἐνεργειῶν ἀπὸ τῆς ἐγκεφαλικῆς ὕλης. Ἄλλ' οἱ ἰατροὶ Παλόγκε, Γρόν, Ἰάκωβης, Χαϊρότ, Πιρκέν, Λαιρέ καὶ ὁ ἐπικαλούμενος «Ἡρακλῆς τῆς ψυχιατρικῆς» Ἔσκιρόλ ἀντεπεξῆλθον κατὰ τῆς δοξασίας ταύτης, δι' ἀδιαφιλονικητῶν δὲ γεγονότων καὶ παρατηρήσεων ἐπὶ πτωμάτων ἐτεκμηρίωσαν ὅτι εἰς τοὺς ἐγκεφάλους τῶν παραφρονοῦντων οὐδεμία ὑπάρχει ἀλλοίωσις, ὅταν δὲν πάσχωσιν ἐξ ἄλλης σωματικῆς νόσου α).

Μακρὸν θὰ ἦτο παρατείνω τὴν ἐπιθεώρησιν ταύτην ν' ἀναφέρω τὰς δοξασίας τοῦ Βουφκλίνη, τοῦ Πανίτζα, τοῦ Σοφάρτ καὶ ἄλλων διατῆμων ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων, ἀρκοῦμαι δὲ μόνον νά περατώσω αὐτὴν διὰ τῶν λόγων τοῦ ἐφόρου τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μομπελιέ. «Τὸ γεγονός τῶν διπτῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, τῶν τῆς σωματικῆς τουτέστι ζωῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, εἶνε τοσοῦτον περιφανές καὶ κατάδηλον, ὥστε ὁ διαμφισβητῶν αὐτὸ χρηγεῖ τὴν ἀδιαφιλονικητὸν ἀπόδειξιν τῆς περὶ τὰς φυσιολογικὰς ἐπιστήμας ἀμαθίας του.»

Θὰ ἀκούσωμεν παρακατιόντες ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς δοξασίας καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν τῶν ἡμερῶν μας ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων, ὧν αἱ γνώμαι ἀπροσμάχητον ἔχουσι κύρος ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν εἶπομεν ἐν ταῖς πρόσθεν μελέταις καὶ ἐκ τῆς προτεθείσης ἐπιθεωρήσεως, δυνάμεθα ἀπὸ τοῦδε ἀδι-

α) Σχαιδεράχερ — Περὶ Ὑλισμοῦ μεταφρ. Μοσχάκη σελ. 34 καὶ καὶ ἐπομ. Ὅρα καὶ τὰ τελευταῖα ποιήματα τοῦ καθηγητοῦ Griesinger! «Traité des maladies mentales» καὶ «Les phénomènes physiques de la vie».

στάκτως νά βεβαιώσωμεν ὅτι οὐδεμία ἀνακάλυψις, οὐδεμία πειραματική ἀλήθεια, οὐδεμία τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν ἀρχή ἀντίκειται εἰς τὰς θρησκευτικὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις, αἱ δὲ τῶν ὑλοδοξούντων ἰατρῶν γνώμαι εἶναι ὅλως ἀτομικαί ἀποπλανήσεις οὐδὲν ἔχουσαι ἐπιστημονικὸν κύρος. Ἄλλὰ πῶς συμβαίνει ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ὑλιστῶν ἀνήκουσιν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀσχηπιδῶν, πολλοὶ δὲ τούτων ἢ ἀδιαφοροῦσιν ἐπὶ τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασιν ἢ ἀντιθρησκευτικὰ πρεσβεύουσι δόγματα; Ἦ τίς ποτε εἶνε ἡ σπουδαιότης τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν διδασκαλιῶν ἰατροῦ ἐπὶ τῶν μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν καὶ κοσμολογικῶν ζητημάτων ἀπέναντι τῆς γνωματεύσεως παντὸς ἑτέρου ἐπιστήμονος ἢ καὶ παντὸς ἐχέφρονος ἀνδρὸς στερουμένου ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως;

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην τῶν ζητημάτων τούτων καὶ πληθὺν συλλέξας γεγονότων καὶ πολλὰ μετὰ ἰατρῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων συζητήσας, ἀπέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς ἀπολύτου ἀναρμοδιότητος τῶν μετερχομένων τὴν θεραπευτικὴν τέχνην ἐπὶ τῆς συζητήσεως τῶν μεταφυσικῶν καὶ κοσμολογικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων, ἐφ' ὅσον οὗτοι περισπώμενοι ὑπὸ τῶν φροντίδων τῆς ἐνασχήσεως τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐνέκυψαν εἰς ἰδιαιτέρας καὶ ἐιδελεγεῖς ἐπ' αὐτῶν διερευνήσεις.

Ὁμολογῶ ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐθεώρουν τολμηρὰν τὴν δημοσίευσιν καὶ συζήτησιν τῶν συμπερασμάτων, εἰς ἃ με ἤγαγον αἱ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μελέται καὶ ἐκζητήσεις μου, ἀλλ' ὅτε πρό τινων ἑτῶν ὁ ἰχνηλάτης τῶν νόμων τῆς θερμοδυναμικῆς Χίρν τὴν ἀναρμοδιότητα τῶν ἐνασκούντων τὴν ἰατρικὴν τέχνην πρὸς ἐπίλυσιν τῶν μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων ἤκριβωσε, πᾶς δισταγμὸς ἀπ' ἐμοῦ ἐξέλιπεν, αἱ δὲ ἐπὶ τῶν γεγονότων καὶ τῆς αὐστηρᾶς λογικῆς πεποιθήσεώς μου ἐκραταιώθησαν διὰ τοῦ κύρους τῆς γνωματεύσεως τοῦ ἐπιστήμονος.

«Οὐκ ὀλίγοι τῶν νέων ἰατρῶν ἀποδίδουσι εἰς τὴν ὕλην καὶ εἰς τὰς μηχανικὰς λειτουργίας τοῦ ὀργανισμοῦ πάσας τὰς ἀνθρώπινας ἐνεργείας καὶ πάντα τὰ φαινόμενα, ἔστωσαν ταῦτα φυσιολογικά, σωματικά, νοσητικά ἢ ψυχολογικά. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἰατρῶν τούτων, θεωρούντων τὴν ὑπαρξίν πνευματικῆς δυνάμεως ὡς ὅλως περιττὴν, τὴν δὲ περὶ αὐτῆς πεποιθῆσιν ἐπιβεβαιωμένην, ὁ ἐγκέφαλος σκέπτεται καὶ βουλευέται αὐτομάτως. Ομιλῶ περὶ τῶν νέων ἰατρῶν, διότι ἡ ἀμφιβολία ἐπιγέφεται πολλάκις μετὰ χρόνον τινὰ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς προκλήρουσάντας τὴν θεωρίαν ταύτην. Ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐγκύψας ἐπὶ τῆς κλίνης τῶν νοσούντων καὶ τῶν θνησκόντων, ὁ ἐπὶ πολὺν χρόνον παρατηρήσας φαινόμενα μηδεμίαν ἐπιδεχόμενα μηχανικὴν καὶ ὀργανικὴν ἐξήγησιν, ὁ ἰατρός ὑγιοῦς κρίσεως καὶ εὐκρινοῦς καρδίας τίθησι μυριάκις τὸ ζήτημα ἐνώπιον τῆς συνειδήσεώς του· σκέπτεται ἄρα γε ἡ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ περιεχομένη ὕλη, ἢ ἄλλη τις δύναμις μετ' αὐτῆς συνεργάζεται, ἢν καλοῦμεν Ἐγώ; Ὁ ἐμβριθῆς ἰατρός ἀναστέλλει πᾶσαν ἐπὶ τῶν ἀμφιβολιῶν τούτων ὀριστικὴν κρίσιν καὶ ἀκολουθῶν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος θεραπεύει διὰ τῆς ἐπιστήμης τὰς νόσους καὶ παρηγορεῖ διὰ τῶν αἰσθημάτων τοὺς ἠθικοὺς πόνους τῶν ὁμοίων του· ἰσχυρὸς ἐν τῇ συνειδήσει τιμίῳ ἀνδρὸς περιμένει μετ' ὑπομονῆς τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος. Ἐὰν δὲ ἕτεροι ἰατροὶ ἐπιμένωσιν εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ ἀποφαίνωνται ὀριστικῶς ἐπὶ τῶν αἰωνίων προβλημάτων, ὁ λόγος εἶνε ὁ ἐπόμενος. Οἱ ἰατροὶ ὡς ἐκ τῆς ἐνασχήσεως τοῦ ἔργου τῶν ἀναγκάζονται νὰ ἐνασχολῶνται κυρίως ἐπὶ τῶν παθολογικῶν φαινομένων τῶν ἐμβίων ὀργανισμῶν, ἅτινα ἐπιδέχονται φυσικὰς καὶ μηχανικὰς ἐξηγήσεις, παραμελοῦντες τὰ ψυχολογικά, τὰ διανοητικά καὶ ἠθικὰ γεγονότα. Καὶ ὁμοίως διὰ τῆς διττῆς ταύτης μελέτης δυνάμεθα μόνον ν' ἀκριβώσωμεν μέχρι τίνος τὰ σωματικά καὶ μηχανικά αἷτια δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι τὰ νοσητικά καὶ ἠθικά καὶ ψυχολογικά φαινόμενα. Αἱ ἀσχολίαι τοῦ μετερχομένου τὴν

τέχνην Ιατροῦ καταδικάζουσιν αὐτὸν εἰς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς μελέτης τῶν ψυχολογικῶν ἐπιστημῶν, ὧν αἱ γνώσεις εἰσὶν ἀπαραίτητοι πρὸς μέρψωσιν ὀρθῆς κρίσεως καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν ἀπολύτων βεβαιώσεων τινῶν διδασκαλιῶν καὶ τῆς ἀρνήσεως τῶν ἐναντίων»(α).

Εἰς τοὺς λόγους τούτους θὰ προσθέσω σκέψεις τινὰς καὶ γεγονότα τῆς προσωπικῆς ἐμοῦ πείρας.

Οἱ ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ μελέτην τῶν σωμάτων καὶ τὴν διανοίαν στρέφοντες ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τῶν ἀπτῶν καὶ ὁρατῶν ὀργανισμῶν παρασύρονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς σύγχυσιν τῆς ἀληθείας μετὰ τῶν μέσων καὶ τῶν τρόπων, δι' ὧν αὕτη ἀκριβοῦται καὶ ἀποδεικνύεται. Διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλης τῶν τῆς προσοχῆς εἰς παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν νόμων τῆς ὕλης ἀποχαυνοῦται ἐν αὐτοῖς ἡ ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ ἱκανότης νὰ ἐνορᾷ καὶ διαγινώσκη τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ γεγονότων ἀνεπιδέκτων αἰσθητῆς καὶ πρακτικῆς πείρας. Συμβαίνει ὅ,τι καὶ εἰς τοὺς μυῶνας τοῦ σώματος, ὧν οἱ μὲν ἐργαζόμενοι ἀναπτύσσονται καὶ ἐνισχύονται διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἐξασθενοῦσι δὲ καὶ περιπίπτουσιν εἰς μαρασμὸν οἱ ἀναπαυόμενοι καὶ μὴ ἐνασκούμενοι. Ὡς ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ πνεύματος τῶν ἀσχολουμένων ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μελέτην τῶν σωματικῶν ὀργανισμῶν καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐφαρμοζομένης ὑπ' αὐτῶν πειραματικῆς μεθόδου, πεποίθασιν ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις πρέπει νὰ ἐκπορεύωνται ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν παρατηρήσεων, αἱ δὲ ἀλήθειαι νὰ ἐξελέγχωνται καὶ ἀποδεικνύωνται ὡς αἱ τῶν γεγονότων τῆς ἀπτῆς καὶ ὁρατῆς φύσεως. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ὅλως πρακτικῆς καὶ ἐμπειρικῆς ταύτης μεθόδου προοδεύουσι βεβαίως καὶ δύνανται ν' ἀποκτήσωσιν ἐξειδικιασμένην ἱκανότητα ἐπὶ τῶν ὁρώντων τ' ἀντικείμενα τῆς ἰδίας αὐτῶν μελέτης, ἀλλὰ περιπλανῶνται καὶ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ

α) Hirn - La vie future 1882, Colmar—σελ. 52 καὶ ἔπομ.

της εὐθυκρισίας, ὅσάκις ἐπὶ τῆς διερευνητικῆς καὶ συζητήσεως μεταφυσικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων ἐφαρμοζουσι τὰς αὐτὰς μεθόδους καὶ τοὺς αὐτοὺς τρόπους πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας. Ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τῶν μὴ ἀποτελούντων τὸ ἀντικείμενον τῶν συνήθων σκέψεων καὶ ἐκζητήσεων τῶν, εὐκόλως καὶ ἀνεξετάστως ἀποδέχονται πᾶσαν ἰδέαν καὶ πᾶσαν θεωρίαν σύμφωνον πρὸς τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ῥοπὴν τοῦ πνεύματός των, σπανίως δὲ ἐπιδίδονται εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐπεγεγενημένων κοινωνικῶν καὶ μεταφυσικῶν ζητημάτων. Ὅτι ἐκ τῶν προτέρων δὲ ἀποδέχονται ὅτι ταῦτα δύνανται νὰ λάβωσι διάφορον τῆς ὑπὸ τῆς ὑλοδοξίας ἀποδεχθείσης λύσεως. Βουλόμενοι καὶ εἰς ἐπισταμένην ἐπιδιδόμενοι ἐκζητήσιν καὶ τὰς καταλλήλους ἐφαρμόζοντες μεθόδους, νικῶσι βεβαίως τὴν ῥοπὴν τοῦ πνεύματος καὶ καθίστανται ἀρμοδιώτεροι παντὸς ἄλλου πρὸς λύσιν τῶν κοσμολογικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν προβλημάτων, ἀλλ' οὔτε πάντες πρὸς τοῦτο ἐνδιαφέρονται, οὔτε εἰς τοιαύτας ἐρεῦνας ἐπιδίδονται, οὔτε ἡ ἐνάσκησις τῆς ἐπιστήμης ἐπιτρέπει πάντοτε εἰς αὐτοὺς τοιαύτας ἐκζητήσεις, οἱ πλείστοι δὲ τούτων ἢ ἀδιαφοροῦσι περὶ τῆς λύσεως τῶν αἰωνίων προβλημάτων ἢ ἀκολουθοῦντες τὴν ἐμπειρικὴν τοῦ πνεύματος τῶν ῥοπὴν θεωροῦσιν ὡς ἀναξίαν μελέτης πᾶσαν πεποιθήσιν ἢ θεωρίαν, μὴ ἀποδεικνυμένην διὰ τῆς αἰσθητῆς τῶν πραγμάτων παρατηρήσεως.

Πρὸ ἐνὸς περίπου ἔτους διαλεγόμενος μετὰ τινος ἱατροῦ περὶ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ τοῦ Δάρβιν συστήματος, παρετήρουν αὐτῷ ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός, δι' οὗ ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἀποδεκτὴ ἡ δαρβίνειος θεωρία ὑπὸ πολλῶν ἱατρῶν καὶ φυσιολογῶν, ἐξέλιπεν, ὀλίγιστοι δ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀποδέχονται τὴν ὀρθότητα αὐτῆς, ὡς ἐκ τῶν ἐξαγομένων μάλιστα τῶν παλαιοντολογικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἀνασκευῆς αὐτῆς ὑπὸ σοφῶν ἐπιστημόνων καὶ φυσιολόγων. «Πλανᾶσαι, μοὶ εἶπεν ὁ μετ' ἐμοῦ συνδιαλεγόμενος ἱατρός, οὐδεὶς πλὴν τῶν θεολογούντων καὶ τῶν τυφλῶς

παρακολουθούντων τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις, οὐδαίς ἐπι-
 στήμων ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀληθείας τῆς δαρβινείου διδα-
 σκαλίας καὶ τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πιθηκοειδοῦς τινος
 ζώου.» Πρὸ μιᾶς ἐβδομάδος εἶχον λάβει τὸν ἐπικτήθειον λόγον,
 ὃν ὁ Βίρχοφ ἀπήγγειλεν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Δάρβιν κατὰ τὴν
 συνεδρίαν τῆς ἐν Φραγκφόρτῃ συνελθούσης ἀνθρωπολογικῆς
 ἑταιρείας, λαβὼν δὲ αὐτὸν ἀνά χειρας ἀνέγνω τὸ ἐπόμενον χω-
 ρίον· «Δὲν πρέπει νὰ αἰτιώμεθα τὸν Δάρβιν, ἀλλὰ τοὺς ἡμε-
 τέρους τῆς Γερμανίας φυσιοδίφας, ὅσοι διέστρεψαν τὰς θεωρίας
 τοῦ μέχρι τῆς ὑλιστικῆς δεξασίας. Αὐτὸς οὗτος ὠμολόγει
 ὅτι αἱ ἀνατομικαὶ καὶ φυσιολογικαὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου γνώ-
 σεις τοῦ ἦσαν λίαν περιορισμέναι· ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἂν παρω-
 θήσωμεν τὰς περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑποθέσεις, φθάνο-
 μεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ πρό τινος ἀποδεχθεῖσα ὑπὸ πολ-
 λῶν θεωρία περὶ ἐκπορεύσεως αὐτοῦ ἀπὸ ἄλλου ζωικοῦ ὄργα-
 νισμοῦ οὐδεμίαν εἶχεν ἐπιστημονικὴν ὑπόστασιν. Ἡ θεωρία
 αὕτη ἀποδείκνυται ψευδῆς, ὅταν ἐμβριθῶς μελετήσωμεν τὰ
 πράγματα, ἐγὼ δὲ θεωρῶ ὅτι ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία νέον κέκτη-
 ται τίτλον δόξης, μὴ θαμβηθεῖσα ὑπὸ τῆς δαρβινείου θεωρίας
 καὶ διατηρήσασα πλήρη ἀταραξίαν, καθ' ὃν χρόνον αὕτη ἐγέν-
 νετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀποδεκτῆ ὑπὸ πολλῶν ἐπιστημό-
 νων.» Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ χωρίου τούτου, «σοὶ ὁμολογῶ,
 μοὶ εἶπεν ὁ ἱατρὸς, ἐν πύσῃ εὐλικρινείᾳ, ὅτι οὐδέποτε ἔλαβον
 τὴν εὐκαιρίαν νὰ μελετήσω ἐπισταμένως τὴν δαρβινεῖον
 θεωρίαν, οὐδὲ ποτὲ ἠδυνάμην νὰ πιστεύσω ὅτι ἀνὴρ, οἷος ὁ
 Βίρχοφ, δὲν ἀπεδέχετο τὴν ὀρθότητα αὐτῆς καὶ μετὰ τσαύτης
 μάλιστα ἀπέκρουε δυνάμειως, ὥστε νὰ θεωρῆ ὡς τίτλον δόξης
 τῆς ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας ὅτι δὲν παρεσύρθη ὑπ' αὐτῆς».
 «Καὶ δὲν εἶσαι μόνος μεταξὺ τῶν ἱατρῶν ὁ μετὰ τσαύτης εὐ-
 κολίας καὶ ἄνευ μελέτης ἀποδεξάμενος τὴν ὀρθότητα τῆς δαρβι-
 νείου ὑποθέσεως, παρετήρησα εἰς τὸν ἱατρὸν· ἀνάγνωθι τὴν
 ἑτέραν ταύτην παράγραφον τοῦ ἰδίου Βίρχοφ, ὅπως πεισθῆς μετὰ

πόσης ἀπερισκεψίας διδάσκονται εἰς τοὺς λαοὺς θεωρεῖται, μὴ ἔχουσαι ἐπιστημονικὴν ὑπόστασιν, κλονίζουσαι δὲ τὰς πολυτίμους καὶ σωτηρίους αὐτῶν πεποιθήσεις.» «Σπανίως διηγήρηται πρόβλημα σπουδαιότερον τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου, σπανίως δὲ συνεζητήθη πρόβλημα κατὰ τρόπον παραλογώτερον» α).

Ἀνεγίνωσκον ἡμέραν τινὰ ἐντὸς τοῦ γραφείου μου τὸν ὑπὸ τοῦ Pasteur ἀπαγγεληθέντα λόγον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν τελετὴν τῆς ἐναυτῆώς τακτικοῦ μέλους ἐγκαθιδρύσεώς του. Φίλος ἰατρός ἐλθὼν εἰς ἐπίσκεψίν μου καὶ παρατηρῶν με ὄλως ἀφωσιωμένον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν «φίλε, μοι εἶπεν, ἀναγινώσκεις βεβαίως τι, ὅπερ πολὺ σ' ἐνδιαφέρει». — «Ναί, τῷ ἀπήντησα, ἀναγινώσκω κατὰ εἰκοστὴν ἰσως φορὰν τὸν τελευταῖον λόγον τοῦ Pasteur». «Ἔχεις δίκαιον, μοι παρέτήρησε τότε ὁ ἰατρός, νὰ ἐνδιαφέρῃσαι εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἔργων τοῦ σοφοῦ τῶν σοφῶν». Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἰατρός ἐπεχείρησε νὰ ἐκθέσῃ πάσας τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ περιδόξου τῶν ἡμερῶν μας ἐπιστήμονος καὶ τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας, ἃς προσήνεγκεν εἰς τὰς νοσολογικὰς καὶ βιολογικὰς ἐπιστήμας. Ὁμιλῶν ὁ Ἐρνέστος Ρενὰν περὶ τοῦ Pasteur ἔλεγεν· «οὐδεὶς τῶν ἐπιστημόνων διέτρεξε πάντας τοὺς κύκλους τῆς φύσεως μετὰ βήματος τοσοῦτον ἀσφαλοῦς καὶ σταθεροῦ ὅσον ὁ Pasteur· ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτοῦ βίος εἶνε πεφωτισμένη καὶ διαλάμπουσα ὁδὸς ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς τοῦ ἀοράτου καὶ τῶν ἐσχάτων ἀβύσσων, ἀφ' ὧν ἐκπορεύεται ἡ ζωὴ». Ἐὰν οἱ λόγοι τοῦ φίλου μου δὲν ἦσαν τοσοῦτον εὐγλωττοι ὡς οἱ τοῦ Ρενὰν, ἀλλὰ βεβαίως ἐνεπνέοντο ὑπὸ ἀληθοῦς ἐπιστημονικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. «Ἄκουσον, φίλε μου, εἶπον τότε τῷ ἰατρῷ, ὃν ἐγνώριζον ὑλοδοξοῦντα· ὑπόθεσις ὅτι ἐπὶ ζητήματος ἐνδιαφέροντος τὴν ἐμὴν συνείδησιν καὶ σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὰς φυσιολογικὰς καὶ βιολογικὰς ἐπιστήμας, ὀφείλω νὰ μορφώσω γνώμην τινὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς βα-

α) Revue scientifique 30 Septembre 1882.

σιζόμενος νά λάβω απόφασιν καί νά αποδεχθῶ δοξασίαν ἀμέσως καί σπουδαίως συνεχουμένην μετά τῆς διανοητικῆς καί ἠθικῆς μου ὑπάρξεως· θά ἐνεργήσω ἄρά γε μετά συνέσεως καί λογικότητος, ἐάν συμμορφωθῶ πρὸς τὰς γνώματεύσεις καί συμβουλὰς τοῦ Pasteur ;» — «Βεβαίως. ἀπήντησεν ὁ ἰατρός· ἡ γνώμη τοῦ Pasteur ἰσοφαρίζει πρὸς τὴν γνώμην μιᾶς ὅλης ἐπιστημονικῆς Ἀκαδημίας· δὲν εἶνε ἀπλῶς ἐπιστήμων, ἀλλ' εἶνε ἀληθῆς τῆς ἐπιστήμης ἐνσάρκωσις· ἐάν οὗτος ὀριστικῶς ἀπεφάνθη ἐπὶ ζητήματός τινος τῶν φυσικῶν καί πειραματικῶν ἐπιστημῶν, θά ἦτο ἀληθῆς ἀφροσύνη νά μὴ συμμορφώσῃς τὴν πεποιθήσιν σου πρὸς τὰς γνώμας αὐτοῦ.» Οἱ λόγοι οὗτοι μοὶ ἐνεποίουν ἀληθῆ ἀγαλλίασιν, ὁ δὲ ἰατρός δὲν ἠδύνατο νά ἐξηγήσῃ τὴν ἀπαστρέπτουσαν εἰς τὸ πρόσωπόν μου φαιδρότητα. Ἐγίνωσκε πάσας τὰς ἀνακαλύψεις καί πάντα τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ἀλλ' ἠγνῶσι ὅτι ὁ Pasteur εἶνε ὁ μέγας ἀντιπρόσωπος καί ὑπέρμαχος τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν θετικῶν καί ἀκριβῶν ἐπιστημῶν !

«Καὶ σύ, φίλε μου, εἶπον τότε αὐτῷ, ὡς ἐκ τῶν πρακτικῶν ἔργων καί ἐνασχολήσεων σου δὲν ἔλαβες βεβαίως τὴν εὐκαιρίαν νά γνωρίσῃς τὰς ιδέας καί πεποιθήσεις τοῦ Pasteur περὶ τῶν ἀκροτάτων τοῦ πνευματικοῦ κόσμου προβλημάτων· ἄκουσον αὐτάς, καὶ ἐάν ὑπῆρξεν εἰλικρινῆς ἢ πρὸς με συμβουλή σου, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, ἀπόβαλε ἀπὸ τοῦ νοῦ τὰς θεωρίας τῶν ὑλοδοξούντων καὶ διάνοιξον τὴν καρδίαν σου πρὸς παραδοχὴν τῆς αἰωνίου ἀληθείας.»

»Τὴν 27 Ἀπριλίου 1882 ὁ Pasteur ὠμίλησεν ἐν τῇ συνεδριάσει τῶν σοφῶν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Λιτρῆ, ὃν διεδέχετο Ὁ Λιτρῆ δὲν ἦτο οὔτε ἄθεος οὔτε ὑλιστής, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς θετικῆς φιλοσοφίας, καθ' ἣν ἡ ἐπιστήμη δέον νά περιορίζῃ τὰς ἐκζητήσεις καὶ ἐρεῦνας τῆς ἐπὶ τῶν γεγονότων, χωρὶς νά ἐπιλαμβάνηται συζητήσεων καὶ ἐρευνῶν περὶ ἀοράτου καὶ μυστηριώδους

κόσμου, εἰς ἃν ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια ἀδυνατεῖ νὰ εἰσδύσῃ. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἀνέλευν ὁ Pasteur ἐνώπιον τῶν σοφῶν τῆς Γαλλίας καὶ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Δημοκρατίας, ἧς οὐψωσεν ἄφρονα σημαίαν καταδιώξεως πάσης θρησκευτικῆς πεποιθήσεως καὶ ὑπερκosμίου ιδέας. « Ἐννοῶ, ἔλεγεν ὁ μέγας ἀνὴρ, τὴν ὑπὸ τῆς θετικῆς φιλοσοφίας πρεσβευομένην ἀρχὴν. Ἡ ἐπιστήμη δεόν νὰ περιορίζηται εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν γεγονότων καὶ νὰ μὴ ὑπερπηδᾷ τὸν κύκλον τῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ νοήσῃ ἐπὶ τίνι λόγῳ οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης ἀγωνίζονται ν' ἀποκλείσωσιν ἀπὸ τῆς μελέτης τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν γεγονότων, τὴν θετικωτέραν πασῶν τῶν γνώσεων, τὴν ιδέαν τοῦ Ἀπείρου. Τί ὑπάρχει ἄρα γε πέρα τοῦ ἀστερόεντος οὐρανοῦ; Ἕτεροι οὐρανοὶ ἀστερόεντες. Ἔστω. Πέρα δὲ τούτων τί ὑπάρχει; Ἴδοὺ τί ἐκζητεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δι' ἀκαταβλήτου ἐπιμονῆς καὶ δυνάμεως. Θὰ διακόψῃ ἄρα γε τὰς ἐρεῦνας του εἰς ὠρισμένον τι σημεῖον χώρου ἢ χρόνου; Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶνε μὲν εὐρύτερον τοῦ προηγουμένου, ἀλλὰ πάντοτε πεπερασμένον, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα οὐδόλως ἱκανοποιεῖται οὐδὲ δύναται νὰ περιορισθῇ ἐπὶ ὠρισμένου σημείου τόπου καὶ χρόνου, ἀλλὰ προχωρεῖ, προχωρεῖ πάντοτε καὶ ἀνερευνᾷ καὶ ἀδιαλείπτως ἐκζητεῖ τὸ Ἀπειρον. Μάτην θὰ βεβαιώσητε ὅτι πέρα τοῦ ὄρατοῦ κόσμου ὑπάρχουσι χρόνοι καὶ μεγαλεῖα ἀπέραντα· οὐδεὶς θὰ νοήσῃ τοὺς λόγους σας· οὐδεὶς ν' ἀπομακρύνῃ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ιδέαν τοῦ Ἀπείρου.

» Ἡ ἀνθρωπότης, ἔλεγεν ὁ Λιτρέ, ἔχει ἀπαραίτητον ἀνάγκην πνευματικοῦ τινος συνδέσμου, οὐ ἄνευ αἱ κοινωνίαι· δὲν εἶνε ἢ μεμονωμένα· οἰκογένειαι, στίφη ἀνθρωπίνων ὄντων καὶ ἄτομα, ἀλλ' οὐχὶ ὠργανωμένη κοινωνία. Ἄλλ' ὁ πνευματικὸς οὗτος σύνδεσμος, ὃν ὁ Λιτρέ ἐναπέθετεν εἰς τὴν ιδέαν τῆς ἀνθρωπότητος, οὐδαμῶς μακρὰν τῆς ιδέας τοῦ Ἀπείρου δύναται νὰ ἐξευρεθῇ, διότι ἐν ταύτῃ μόνῃ συνταυτίζεται καὶ τὸ μέγχα τοῦ

Κόσμου μυστήριον. Τὸ ὕψος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἤρτηται ἀπὸ τῶν ἰδεῶν, ἐξ ὧν ἐνεπνεύσθησαν. Εὐτυχῆς ὁ φέρων ἐν ἑαυτῷ τὸ θεῖον, τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ ἐν ἧ ἐπαναπαύεται, τὸ ἰδεῶδες τῆς τέχνης, τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἰδεῶδες τῆς πατρίδος, τὸ ἰδεῶδες τῶν ἀρετῶν τοῦ Εὐαγγελίου. Αὗται εἶνε αἱ ζῶνται πηγαὶ τῶν μεγάλων ἔργων ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ Ἀπείρου φωτισόμεναι. »

Καὶ ἤδη τὸν λόγον ἀποτείνων πρὸς τοὺς ὑλοδοξοῦντας ἱατροὺς θὰ ἐπαναλάβω αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸν φίλον μου ἀπευθυνθέντα ἐρωτήματα.

Δὲν προτίθεμαι νὰ εἰσδύσω εἰς τὰς πεποιθήσεις καὶ ὑπαγορεύσεις τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως οὐδὲ ἀξιῶ νὰ μεταβάλω αὐτάς, ἀλλ' ἐρωτῶ ὑμᾶς· φρονεῖτε ἄρα γε ὅτι ἐν οἶκῳ διάκεινται θέσει αἱ φυσικαὶ καὶ βιολογικαὶ ἐπιστήμαι ἔχετε τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκητε ἐν ὀνόματι αὐτῶν ὅτι ἀντίκεινται αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν; Ἐτῶν διαπρεπεστάτων ὑμῶν συναδέλφων καὶ τῶν περιφανῶν τῆς ἐπιστήμης ἐρμηνέων ὁμολογούντων ὅτι αὕτη οὔτε ἔλυσεν οὔτε νὰ ἐπιλύσῃ δύναται τὰ αἰώνια προβλήματα, ἢ βεβαιούντων ὅτι τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ κατέληξε συμφωνοῦσι πρὸς τὰς θρησκευτικὰς τῆς ἀνθρωπότητος πεποιθήσεις, φρονεῖτε ἄρα γε ὅτι ὁ ἐπιστήμων καταχρῶμενος τῇ θέσει, ἣν κατέχει ἀπέναντι τῆς νεότητος καὶ τῶν ὀχλῶν, δικαιούται νὰ διδάσκη τὰς ἀρχὰς τῆς ὑλοδοξίας, νὰ ἐπενεργῇ δὲ πρὸς νέκρωσιν παντὸς αἰσθήματος θρησκευτικότητος καὶ ἠθικῆς εὐθύνης; Σεῖς καὶ ἐγώ, θὰ εἰπώμεν ἄρα γε εἰς τὰ τέκνα μας, εἰς τοὺς ἐργάτας μας, εἰς τοὺς νέους καὶ εἰς πάντας τοὺς ἔχοντας δικαίωμα νὰ αἰτήσωσι συμβουλὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς πείρας μας, λόγους οὗς βεβαίως ὑμεῖς δὲν ἀπηγγείλατε, ἀλλ' οὗς βλέπω ἐγγεγραμμένους εἰς τοὺς κώδικας τοῦ νεωτέρου Ὑλισμοῦ; «Θεὸς δὲν ὑπάρχει, ὁ δὲ Κόσμος εἶνε τυχαῖον σύμβαμα στερούμενον πάσης ἀρχῆς γενήσεως καὶ ἠθικότητος. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ζῶϊκός τις ὁργανισμὸς

μη ἔχων ἐλευθερίαν ἐνεργείας, εὐθύνῃ ἐπὶ ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ. Ἄρετή καὶ κακία, δικαιώματα καὶ καθήκοντα, ἐγκλήματα καὶ πράξεις φιλανθρωπίας εἶνε λόγοι κενοὶ πάσης ἐννοίας, ὡς μὴ ἀντιστοιχοῦντες εἰς οὐδεμίαν πραγματικότητα. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε μηχανὴ κινουμένη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μηχανικῶν καὶ ἀσυνειδήτων αἰτίων· εὐτυχῆς ὅτε ταῦτα τὸν ὀδηγοῦσιν εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἡδονῶν, ἀνεύθυνος ὅτε τὸν παρασύρουσιν εἰς τὸ ἐγκλημα, δυστυχῆς ὅτε σύρεται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐθελουσίας καὶ αὐταπαρνήσεως πρὸς ἐκπλήρωσιν καθηκόντων ἢ πρὸς ἀνωτέρους ἠθικότητος σκοπούς, οἵτινες εἶνε παραλογισμοὶ καὶ πλήμμελεῖς ἐκκρίσεις νοσοῦσης ἐγκεφαλικῆς ὕλης.»

Προλαμβάνω τὰς ἀπαντήσεις σας· «Οὐδέποτε τοιαύτας ἐδιδάξαμεν ἀρχάς, οὐδέποτε τοιαύτας ἐχορηγήσαμεν συμβουλὰς. Πεπεισμένοι περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὕλιστικῶν ἀρχῶν, καὶ τοὶ ὑπὸ πολλῶν ἐπιστημόνων ἀποκηρυσσομένων, τὰς πεποιθήσεις μας ἐκδηλοῦμεν ἀπροκαλύπτως· ἀλλ' οὔτε τὰς βάσεις τῆς ἠθικῆς θέλομεν νὰ κλονίσωμεν οὔτε τὰς δοξασίας μας νὰ ἐπιβάλλωμεν. Ἐὰν αἱ προσβευόμεναι ὑφ' ἡμῶν ἀρχαὶ δὲν εἶνε σύμφωνοι πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἡ πλάνη αὐτῶν θὰ ἐξελεγχθῆ, πᾶν δὲ τὸ κακὸν θὰ περιορισθῆ εἰς τὰς ἐγερθείσας ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς ἀληθείας τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων».

Ναί, τοῦτο εἶνε ἀληθές. Οὔτε ἀσεβεῖς καὶ ἀνηθικούς ἐδώσατε συμβουλὰς, οὔτε ἀπελήξατε εἰς ἀνόσια συμπεράσματα· διατηρεῖτε ἐν ταῖς καρδίαις τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, ἣν ἐλάβετε ἐντὸς τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς κοινωνίας εἰς ἣν ἀνήκετε, τὸ δὲ ἠθικόν σας συναίσθημα ἀποκρούει τ' ἀποτρόπαια συμπεράσματα. Ἄλλ' αἱ συμβουλὰὶ καὶ τὰ συμπεράσματα ταῦτα δὲν ἀναγράφονται μόνον εἰς τοὺς κώδικας τοῦ Ἰλισμοῦ, ἀλλ' εἶνε ἄμεσοι καὶ ἀναγκαῖαι ἀπόβροχοι τῆς διδασκαλίας σας· εἰὰν δὲ ταύτας ἀποκρούητε, ἐστὲ ἀσυνεπεῖς ἀπαρνούμενοι τὰς ἐπαγγελιομένας ἀρχάς. Τὸ ὁμιλεῖν περὶ δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων, περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, περὶ φιλο-

πατρίδας καὶ ἐλευθερίας καὶ αὐταπαρνήσεως εἰς ἄνθρωπον, οὗ-
 τινος ἀπενεκρώσατε τὴν πίστιν καὶ τὴν πεποιθήσιν περὶ τῆς ἐν
 αὐτῷ ἐνοικούτης πνευματικῆς καὶ αὐθυποστάτου ἀρχῆς συμ-
 βιβαζομένης πρὸς τὴν ἐλευθέραν βούλησιν καὶ τὴν ἠθικὴν εὐ-
 θύνην, τὸ ὁμιλεῖν περὶ ἀρετῆς καὶ ἐγκλημάτων μηχανῆς, ἀφ'
 ἧς αἰδέσθαι καὶ τὰ αἰσθητά καὶ αἱ ἀποφάσεις καὶ αἱ βουλήσεις
 ἐκρέουσι κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην δι' ἀσυνειδήτων μηχαν-
 ικῶν κινήσεων, ὡς τὰ οὖρα ἀπὸ τῶν νεφρῶν καὶ ἡ χολὴ ἀπὸ
 τοῦ ἥπατος, εἶνε ἀληθῆς παραλογισμὸς καὶ τερατώδης παρα-
 φροσύνη, εἶνε ταῦτ' ὡς τὸ λαλεῖν περὶ τῶν καθηκόντων τῆς
 ἀτομικότητος μηχανῆς ἢ τῆς εὐθύνης τῶν ἀνέμων ἢ περὶ τῶν
 αἰσθημάτων τοῦ βέροντος ποταμοῦ.

Λέγετε ὅτι ἐπὶ τέλους τὰς διδασκαλίας σας περιορίζετε ἐπὶ
 τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν κοσμολογικῶν φαινομένων,
 ἀδιαφοροῦντες ἐὰν ὡς ἐξ αὐτῆς ἐπεγεύωνται ἀμφιβολίαι περὶ
 τῆς ἀληθείας τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων. Ἄλλὰ περιορί-
 ζεσθε ἄρα γε εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρέυνας καὶ συζητήσεις, ὅτε δι-
 δάσκετε εἰς τοὺς λαοὺς τὰς ὑλιστικὰς θεωρίας ὡς ἀληθείας
 ἐπιστημονικὰς, χωρὶς κἂν νὰ εἰδοποιήτε αὐτοὺς ὅτι αἱ θεωρίαι
 αὗται ἀποκρούονται παρὰ τῶν ἐπιφανῶν τῆς ἐπιστήμης ἐρημη-
 νέων; Ἐπηγεύρατε τὰς ἀμφιβολίας καὶ ἐκλονίσατε τὰς θρη-
 σκευτικὰς πεποιθήσεις, ἀλλ' εἴθε ἄρα γε εἰς θέσιν ν' ἀντικατα-
 στήσητε εἰς αὐτὰς ἐπιστημονικὴν τινα ἀλήθειαν, ἔστω καὶ ἂν
 πρόκειται νὰ προκύψωσιν ἐξ αὐτῆς ἠθικαὶ καὶ κοινωνικαὶ κατα-
 στροφαί; Ὅχι, ὄχι. Παραλογισμοὶ καὶ ἀμφιβολίαι. Ἰδοὺ τὸ ἔργον
 σας! Ὡ! τὰ ἐρείπια τῆς ἀμφιβολίας, ἣν διεδώσατε, ἔχουμεν
 δυστυχῶς πρὸ ὀφθαλμῶν εἰς τὸ ἄτομον, εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς
 τὴν κοινωνίαν· ἀλλ' αἱ βᾶσεις τοῦ νέου οἰκοδομήματος, ὅπερ
 προσέθεσθε ν' ἀνεγείρητε, εἶνε ἐπιστημονικῶς μὲν ψευδεῖς, ἠθι-
 κῶς δὲ κτηνώδεις καὶ κοινωνικῶς ἀνατρεπτικαί. Ἡ ἀμφιβολία!
 ἀλλ' ἡ ἀμφιβολία ἐπὶ τοιούτων ἀντικειμένων δὲν δύναται νὰ
 διατηρηθῇ. Ἐπὶ τῶν ἰδεῶν καὶ πεποιθήσεων περὶ ὑπάρξεως

Θεοῦ, περὶ αἰωνιότητος, περὶ ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ ἠθικῆς εὐθύνης δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἄρνησις ἢ ὁμολογία. Ἡ δὲ ἀμφιβολία εἶνε ἄρνησις, εἴαν δὲν διασκεδασθῇ ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας.

Ἰατροί! Ὁμολογοῦμεν ὑμῖν χάριτας ἐπὶ τοῖς κόποις καὶ τοῖς κινδύνοις, εἰς οὓς ἐκτίθεσθε, ὅπως παρατείνητε τὸν ἡμέτερον βίον, θεραπεύσητε τὰς ἀσθενείας τοῦ σώματος ἢ ἐπουλώσητε τὰς πληγὰς του. Ἀμφισβητοῦμεν ὁμῶς ὑμῖν τὸ δικαίωμα νὰ ἐμβάλῃτε εἰς κίνδυνον, ἐν ὀνόματι τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἄλλην ζωὴν πολυτιμοτέραν τῆς τοῦ σώματος, τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἡμῶν ζωὴν, τὴν ἰδεώδη ζωὴν τῶν ἡμετέρων πόθων καὶ ἐλπίδων, τὴν ζωὴν τῶν ὁρμῶν ἡμῶν πρὸς τὸ ἄπειρον, τὴν ζωὴν, ἣτις μόνη ἐνισχύει καὶ παραμυθεῖ ἡμᾶς ἐν μέσῳ θλίψεων καὶ βασάνων, ἃς ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη ἔσται πάντοτε ἀνίσχυρος νὰ πρᾶύνη. Εἴσθε ἀρμόδιοι ν' ἀποφαίνησθε περὶ τῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς καὶ τῶν φαινομένων τοῦ ὄρατοῦ κόσμου, ἀλλ' ἡ ὑμέτερα αὐθεντία ἔχει οἷα καὶ τὰ ὑμέτερα πειράματα ὄρια. Τὸ ἐνιαῖον τῆς ἡμετέρας διανοίας, ἡ ἐλευθέρᾳ ἡμῶν βούλησις, ἡ ἠθικὴ ἡμῶν εὐθύνη, αἱ ποιητικαὶ καὶ καλλιτεχνικαὶ ἡμῶν ἐκτίσεις, τὰ θρησκευτικὰ ἡμῶν συναίσθηματα, αἱ πτήσεις ἡμῶν πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ ἡ λατρεία ἡμῶν πρὸς τὸ ἰδεῶδες, αἱ ἐξαισιαὶ ὁρμαὶ τῆς ἀγάπης, τοῦ ἐλέους καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως καθιστῶσαι τὸ σῶμα ὄργανον ὑπερτέρων σκοπῶν, ὁ κόσμος τῶν αἰσθημάτων, καταφανέστερος δι' ἡμᾶς καὶ αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ταῦτα πάντα ὑπεκφεύγουσι τοὺς ὑμέτερους ὑπολογισμοὺς οὐδὲ ὑπόκεινται εἰς τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ πειράματα ὑμῶν. Καὶ σεῖς, ὦ ἰατροί, ἔχετε εἰς τὰ χεῖλη ἀπαύστως τὸ καθήκον, ὄντως δ' ἔχετε ζωηρὰν τὴν συναίσθησιν αὐτοῦ καὶ ὁ βίος ὑμῶν εἶνε θυσία εἰς τὴν λατρείαν τοῦ καθήκοντος. Σπεύδετε εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ πένητος, ἀγρυπνεῖτε καὶ ταλαιπωρεῖσθε, ὅπως θεραπεύσητε τὸν μὴ δυνάμενον ν' ἀνταμείψῃ τοὺς ὑμέτερους κόπους, ἐκτίθεσθε δὲ εἰς τοὺς δεινοὺς κινδύνους τῶν μισματι-

κῶν νόστων. Ἄλλὰ τίς ἡ δύναμις αὕτη, ἣν αἰσθάνεσθε ἐν ὑμῖν καὶ εἰς τὴν ὑπακούετε; Τί τὸ καθήκον ὅπερ ἐκπληροῦτε μετὰ τοσαύτης αὐταπαρνήσεως; Μάτην θὰ ζητήσητε αὐτὸ εἰς τὰ νεῦρα τοῦ σώματος καὶ εἰς τὰ γάγγλια τοῦ ἐγκεφάλου! Τὸ κεκμηκὸς καὶ καταπεπονημένον σῶμα ἐπιβάλλει ὑμῖν τὴν ἀνάπαυσιν, τὸ δ' ἐνστικτὸν τῆς αὐτοσυντηρήσεως παρορμᾷ ὑμᾶς εἰς ἀποφυγὴν τῶν κινδύνων· ἀλλ' ὑμεῖς δὲν ὑπέκτετε εἰς τοὺς νόμους τοῦ σώματος οὐδὲ ἀκολουθεῖτε τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ἐνστικτοῦ· συμμορφοῦσθε ἐλευθέρως πρὸς τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, ἣ τις ἀποκαλύπτει ὑμῖν τὸ καθήκον· τὸ δὲ καθήκον εἶνε νόμος, ἀλλ' οὐχὶ νόμος μοιραῖος, ἀναπόδραστος, ἀσυνειδήτος, ὡς πάντες οἱ νόμοι τῆς ὕλης· εἶνε ζωὴ, συνείδησις, θέλησις, ἐλευθέρα ἐκλογή. Τὸ καθήκον δὲν εἶνε ζωῶδες ἐνστικτὸν· εἶνε αἰσθημα ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ βίου, εἶνε ἄρνησις τοῦ ἐνστικτοῦ· τὸ καθήκον εἶνε ἀλήθεια καὶ πραγματικότης ἀποκαλυπτομένη ἡμῖν διὰ συναισθήσεως καὶ ἐνοράσεως, συνδέουσα ἡμᾶς μετὰ τοῦ ἀοράτου καὶ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, καὶ περ μὴ οὔσα ἐπιδεκτικὴ διαλεκτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως. Οὐχὶ διὰ τῶν μηχανικῶν καὶ ἀναγκαίων τῆς φύσεως δυνάμεων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπολύτου τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίας ἢ ἠθικῆς τοῦ καθήκοντος δύναμις αἴρεται ἰδεώδης ὑπεράνω τῶν φυσικῶν νόμων, ἐν ἀνάγκῃ δὲ τοὺς ὑποτάσσει καὶ κατανικᾷ. Τὸ καθήκον ἄρα δὲν εἶναι οὔτε ἐνστικτὸν οὔτε πειραματικὴ ἀλήθεια, καὶ ὁμοίως σεῖς ἀναγνωρίζετε τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ καὶ αἰσθάνεσθε τὴν εὐθύνην νὰ συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις του, καὶ περ ἄριστα γινώσκοντες ὅτι εἰσθε ἐλεύθεροι νὰ ἐκτελέσητε ἢ ἀθετήσητε αὐτό. Ἄλλὰ καθήκον καὶ εὐθύνη θὰ ἦσαν λόγοι κενοὶ ἐννοίας, ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦτο ἀπλοῦν ἄθροισμα σωματικῶν κυττάρων καὶ μορίων ὕλης, ἐὰν δὲν ἦτο πεπροικισμένος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἐνοῦν τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀλήθειαν ἀνεξαρτήτως τῶν ὑπολογισμῶν τῆς διανοίας καὶ τῆς ἐξουσίας, τοῦ ἀποφασίζειν καὶ δοῦν ἐλευθερίαν

ρως και ανεξαρτητως ἀπὸ τῶν μοιραίων τῆς φύσεως νόμων. Ὑμεῖς πιστεύετε εἰς τὴν πνευματικὴν ταύτην δύναμιν, εἰσθε πεπεισμένοι περὶ τῆς ὑμετέρας ἐλευθερίας και διὰ τοῦτο αισθάνεσθε ἐν βάθει τῆς συνειδήσεως τὴν ἠθικὴν τῶν ὑμετέρων πράξεων εὐθύνην, ἐναντίον τῶν δογμάτων τῆς ὑλοδοξίας. Ἀλλὰ τότε λοιπὸν ὑλισταὶ εἰσθε μόνον κατ' ὄνομα· δὲν εἰσθε «οἱ ἄγριοι τοῦ πολιτισμοῦ» ὡς ἡ κυρία Σάνδ ἀπεκάλει τοὺς ἀθέους. Πιστεύετε εἰς Θεὸν, διότι τὸ καθήκον δὲν εἶνε δημιουργία τῆς ὕλης, εἶνε ὁ δαμαστής τῶν νόμων τῆς φύσεως και ἡ ἱερὰ τοῦ ἀπείρου εὐθυγνώσια και ἀπόρροια. Τὰς συνειδήσεις ὑμῶν φωτίζει ἀκτις τοῦ αἰωνίου και ἀπείρου και ἀνεσπέρου φωτός, και διὰ τοῦτο ζωηρῶς αισθάνεσθε και ἀσκεῖτε τὸ καθήκον. Ἀλλὰ τότε δὲν ἀπεβάλετε τῶν ὑμετέρων καρδιῶν τὰ δόγματα τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, διότι ἀποστολὴ τῆς θρησκείας εἶνε ἡ διὰ τῆς ἐνισχύσεως και ἀναπτύξεως τοῦ θρησκευτικοῦ αισθήματος κύρωσις και ἡ ἐπὶ ἀδιασείστου βάσεως θεμελίωσις τῆς συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος. Και ἐὰν ὁμως ἡ ὑμέτερα ἀγωγή, ἡ κοινωνικὴ ὑμῶν θέσις και ἡ ἀγνότης τοῦ ἠθικοῦ αισθήματος προεφύλαξαν ὑμᾶς ἀπὸ τῆς ἐπιβροῆς τῶν ἀσεβῶν θεωριῶν, πλὴν αἱ θεωρίαι αὗται εἶνε πάντοτε τὸ νοσηρὸν ἀποκύημα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἡ ἄρνησις τῆς ἐπιστήμης και ὁ μέγας κοινωνικὸς κίνδυνος. Πᾶσαι αἱ κλάσεις τῆς κοινωνίας δὲν ἀπαλλάσσονται ἐξ ἴσου τῆς δηλητηριώδους αὐτῶν ἐπιδράσεως οὐδὲ πάντες δύνανται ν' ἀφιερῶσιν εἰς τὴν ἐπισταμένην αὐτῶν μελέτην, ὅπως ἀποκρούσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν τὰς ἐπεχειρομένας ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἀμφιβολίας κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας. Ὁ ἴδὸς δογμάτων χειραφετούντων τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ πάσης ἐπὶ ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ εὐθύνης εἰσδύεται εἰς τὰς ψυχὰς τῆς νεολαίας, σαλεύει πρόρριζον τὸ ἠθικὸν συναίσθημα, σθεννύει τὴν ἐλπίδα τῆς αἰωνιότητος και ἀντικαθιστῶν εἰς πᾶσαν πίστιν τὸ μηδέν, ἐμβάλλει εἰς κίνδυνον τὴν ἐλευθερίαν, τὴν πρόσδον και τὴν χρηστότητα τῶν λαῶν.